

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.57>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦІВ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДПСУ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Царук А.В.,
*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри адміністративної діяльності,
Національна академія
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
Web of Science Researcher ID: ADA-4679-2022
ORCID: 0000-0002-7871-0323
e-mail: caruk333@ukr.net*

Царук А.В. Проблемні питання утримання іноземців представниками ДПСУ (адміністративно-правовий аспект).

У статті досліджено адміністративно-правові аспекти діяльності військовослужбовців Державної прикордонної служби України щодо організації примусового повернення, примусового видворення та реадмісії іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство у сфері охорони державного кордону. Обґрунтовано, що попри наявність чітко визначених повноважень ДПСУ, реалізація відповідних процедур пов'язана з істотними труднощами, насамперед із дотриманням процесуальних строків, передбачених статтею 289 Кодексу адміністративного судочинства України. На основі аналізу наукових джерел встановлено, що наявні норми законодавства потребують конкретизації та узгодження, адже відсутність чітких механізмів і алгоритмів взаємодії між ДПСУ, ДМС, судами та іншими суб'єктами публічної адміністрації призводить до правової невизначеності під час розгляду справ щодо примусового видворення та реадмісії.

Окреслено ключові проблеми правозастосування: складність ідентифікації іноземців, недосконалість процедур фіксації факту затримання, суперечності між національними нормами та міжнародними стандартами у сфері захисту прав осіб, позбавлених свободи.

Особливу увагу приділено питанню недотримання судами вимоги щодо обов'язкового розгляду справ у день надходження позову, що зумовлено організаційними обмеженнями, зокрема відсутністю судочинства у вихідні та святкові дні. Наведений аналіз судової практики підтверджує системний характер таких відступів і засвідчує потребу в оновленні нормативного регулювання. Обґрунтовано доцільність внесення змін до статті 289 КАСУ з метою забезпечення реального й ефективного судового контролю за утриманням іноземців та дотриманням принципів верховенства права і пропорційності. Зроблено висновок, що вдосконалення адміністративно-правового механізму утримання іноземців є необхідною умовою формування цілісної моделі державної політики у сфері міграційного контролю та гарантування прав людини в умовах зростання транскордонних викликів.

Ключові слова: іноземці, затримання, судовий розгляд, Державна прикордонна служба України, міграція.

Tsaruk A.V. Problematic issues of the detention of foreign nationals by representatives of the State Border Guard Service of Ukraine (administrative and legal aspect).

The article examines the administrative and legal aspects of the activities of the servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine concerning the organization of forced return, forced expulsion, and readmission of foreigners and stateless persons who have violated legislation in the field of state border protection. It is substantiated that, despite the clearly defined powers of the State Border Guard Service, the implementation of these procedures is associated with significant difficulties, primarily

in ensuring compliance with the procedural time limits established by Article 289 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. Based on an analysis of academic sources, it is established that the existing legal norms require further clarification and harmonization, as the absence of precise mechanisms and coordinated algorithms of interaction between the State Border Guard Service, the State Migration Service, the courts, and other public administration entities leads to legal uncertainty in the consideration of cases related to forced expulsion and readmission.

The study outlines the key problems of law enforcement practice: the complexity of identifying foreigners, deficiencies in procedures for documenting the fact of detention, and inconsistencies between national legal provisions and international standards in the field of protection of persons deprived of liberty. Particular attention is paid to the issue of courts' failure to comply with the requirement to consider such cases on the day the claim is filed, which results from organizational constraints, including the absence of judicial proceedings on weekends and public holidays. The presented analysis of judicial practice confirms the systemic nature of such deviations and demonstrates the need for updated regulatory provisions. The article substantiates the expediency of amending Article 289 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in order to ensure real and effective judicial control over the detention of foreigners and compliance with the principles of the rule of law and proportionality. It is concluded that improving the administrative and legal mechanism for the detention of foreigners is a necessary precondition for forming a coherent model of state policy in the field of migration control and ensuring human rights in the context of increasing cross-border challenges.

Key words: foreigners, detention, judicial review, State Border Guard Service of Ukraine, migration.

Постановка проблеми. Військовослужбовці структурних підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) та органів охорони державного кордону уповноважені організовувати примусове повернення, примусове видворення та реадмісію стосовно іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство з прикордонних питань (ухилення від рішення про примусове повернення, видворення чи реадмісію, перешкоджання у здійсненні зазначених процедур) та подавати позов до суду стосовно таких іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, про застосування судом до таких осіб закріплених передбачених Кодексом адміністративного судочинства заходів.

Однак, процесуальні терміни у деяких випадках не дозволяють виконати вимоги законодавства стосовно термінів розгляду справ стосовно примусового видворення чи реадмісії зазначеної категорії осіб.

Метою дослідження є визначення наявної проблематики порядку розгляду справ іноземців або осіб без громадянства стосовно примусового видворення чи реадмісії.

Стан опрацювання проблематики. Суттєвий внесок у питання законодавчої регламентації зробили нижчезазначені науковці.

Демчик Н. [1] у своїй роботі зазначає, що адміністративні справи щодо примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства, які підлягають примусовому видворенню за межі України; продовження строку затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства, які підлягають примусовому видворенню за межі України, здійснюються в порядку адміністративного судочинства. Проведений науковицею аналіз свідчить, що законодавство України щодо примусового повернення і примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з території України потребує більшої конкретизації, змін та доповнень.

Карнаушенко С. [2] дослідив сутності такого явища як примусове видворення, труднощів, які виникають при вирішенні судом справ щодо примусового видворення іноземців та осіб без громадянства, а також актуальні проблеми видворення на етапі розвитку адміністративного законодавства.

Сірант М. [3] у своєму дослідженні дослідив особливості провадження по адміністративним справам щодо поміщення іноземців, які підлягають видворення або реадмісії, до пункту тимчасового перебування іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

Кузь Ю., Сойко О., Белай С. [4] розглядають діяльність органів та підрозділів охорони державного кордону під час виконання завдань із забезпечення процедур реадмісії, примусового повернення та примусового видворення іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску

через державний кордон України у країни проживання або треті країни. Зазначають, що проблеми органів та підрозділів охорони державного кордону щодо забезпечення реадмісії, примусового повернення та видворення поглиблюються відсутністю чітких алгоритмів роботи органів управління щодо цих видів діяльності.

Гаврік Р., Сівер А. [5] розкрито порядок провадження у справах про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства або затримання з цією метою, підстави для задоволення адміністративного позову про це та для відмови у його задоволенні. Автори зазначають, що умовами, за яких неможливо ідентифікувати іноземця чи особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи, що є підставою для затримання особи є: відсутність співпраці з боку іноземця або особи без громадянства під час процедури його ідентифікації; неодержання інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи. Щодо даного питання авторами проаналізована судова практика.

Мартьянова Р. [6] у своїй роботі провела дослідження механізму притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства за порушення законодавства, що забезпечуються уповноваженими органами Державної міграційної служби України. розглядають взаємодію поліції, прокуратури та Державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетиним державного кордону України. Визначила порядок здійснення органами Державної міграційної служби заходів спрямованих на забезпечення контролю за перебуванням іноземців на території України, та їх повноваження щодо накладання адміністративного стягнення за порушення законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну, невиконання обов'язків приймаючої сторони та незаконне сприяння іноземцям або особам без громадянства в ухиленні від виїзду з України.

Аналіз праць зазначених науковців та законодавства з питань, що пов'язані з видворенням та реадмісією іноземців та осіб без громадянства, дає підстави вважати, що нормативно-правова база із зазначеного питання потребує додаткового вивчення та доопрацювання.

Виклад основного матеріалу. Активізація міграційних процесів у світі, посилення транскордонних викликів, зокрема нелегальної міграції, контрабанди та торгівлі людьми, створюють для України низку серйозних викликів у сфері охорони державного кордону та контролю за перебуванням іноземців і осіб без громадянства. У цих умовах особливої ваги набуває діяльність Державної прикордонної служби України, яка виконує не лише функції охорони кордону, а й бере безпосередню участь у заходах, пов'язаних із затриманням, утриманням та передачею іноземців компетентним органам державної влади.

Водночас практика реалізації цих повноважень виявляє низку адміністративно-правових колізій і прогалин, що ускладнюють належне забезпечення законності й дотримання прав людини під час утримання іноземців. До найактуальніших проблем належать: відсутність чітких процедур щодо фіксації факту затримання, недосконалість нормативного регулювання строків і підстав утримання, а також суперечності між положеннями національного законодавства та міжнародними стандартами у сфері захисту прав осіб, позбавлених свободи.

Крім того, спостерігається певна неврегульованість у взаємодії між ДПСУ, Державною міграційною службою, судами та іншими суб'єктами публічної адміністрації. Нерідко це призводить до правової невизначеності щодо компетенції конкретних органів, процесуального статусу затриманих осіб та порядку реалізації судового контролю за їх утриманням. Такі обставини актуалізують необхідність комплексного аналізу адміністративно-правових аспектів утримання іноземців представниками ДПСУ з урахуванням принципів верховенства права, пропорційності та поваги до людської гідності.

Беручи до уваги міжнародні зобов'язання України, зокрема, практику Європейського суду з прав людини, держава зобов'язана забезпечити утримання іноземців виключно на підставі закону, у чітко визначених межах і з належними гарантіями судового захисту. Відтак, наукове осмислення проблематики утримання іноземців представниками ДПСУ має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки сприяє удосконаленню правового регулювання, підвищенню ефективності адміністративної діяльності та дотриманню прав людини в міграційних процедурах.

Отже, дослідження проблемних питань адміністративно-правового забезпечення утримання іноземців є важливим напрямом розвитку національної науки адміністративного права, адже воно

спрямоване на формування збалансованої моделі взаємодії органів державної влади у сфері міграційного контролю та на забезпечення правомірності дій посадових осіб ДПСУ.

У ст. 289 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАСУ) [7] закріплено, що у випадках, коли є достатні підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства, щодо якої ухвалено рішення про примусове видворення чи реадмісію, може уникати виконання відповідного рішення, перешкоджати його реалізації або існує ризик її втечі, а також якщо така особа не має документів, які надають право на виїзд з України, компетентні органи державної влади мають право звернутися до суду із відповідним позовом. Метою звернення є застосування судом до іноземця чи особи без громадянства одного з передбачених законодавством заходів впливу, а саме:

затримання з метою встановлення особи та/або забезпечення примусового видворення за межі України;

затримання з метою передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

передання на поруки підприємству, установі чи організації;

покладення обов'язку внести заставу як гарантію належного виконання рішення про видворення.

Суд має проводити розгляд адміністративних справ, що підпадають під дію статті 289 КАСУ у день подачі позовної заяви.

Припис ч. 18 ст. 289 КАСУ [7] декларує, що на час розгляду судом першої та апеляційної інстанцій справи по суті позовних вимог і до набрання рішенням суду законної сили іноземець або особа без громадянства утримується у спеціально обладнаному для таких цілей приміщенні органу (підрозділу) охорони державного кордону, органу Служби безпеки України, який її затримав, або у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

Ухвалою Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 28.08.2024 [8] відкрито провадження у справі та призначено її до судового розгляду в порядку спрощеного позовного провадження на 15:30 28.08.2024, однак судові засідання було відкладено на 13:00 29.08.2024. Такий процесуальний підхід фактично свідчить про відступ від приписів ч. 15 ст. 289 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якої справи щодо затримання іноземців підлягають обов'язковому розгляду судом саме в день їх надходження. Імперативність цієї норми зумовлена необхідністю забезпечення невідкладного судового контролю за фактом обмеження свободи особи, проте на практиці її виконання нерідко ускладнюється організаційними та процесуальними обставинами, що й зумовлює відтермінування розгляду таких категорій справ.

Таким чином, наведений приклад підтверджує стабільну тенденцію практичного відходу судів від буквального застосування статті 289 КАС України, що створює правову невизначеність щодо статусу затриманих осіб та потребує нормативного врегулювання.

Поряд з цим варто зазначити, що існують випадки затримання іноземців та осіб без громадянства у вихідні та святкові дні, коли судочинство не здійснюється взагалі, тому виконати припис п. 15 ст. 289 КАСУ не можливо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз застосування статті 289 КАС України засвідчив наявність системної практичної проблеми: суди не завжди здійснюють розгляд таких категорій справ у день їх надходження, що прямо суперечить вимогам ч. 15 цієї статті. Відкладання розгляду є типовим явищем і зумовлено переважно об'єктивними організаційними перешкодами, зокрема відсутністю судочинства у вихідні та святкові дні, завантаженістю суддів, необхідністю забезпечення участі сторін тощо.

Практика застосування ст. 289 КАСУ демонструє несумісність вимоги про розгляд адміністративних справ у день подання позовної заяви з реальною діяльністю судів у вихідні та святкові дні. Це створює правову невизначеність щодо процесуального статусу затриманих осіб та механізмів захисту їхніх прав.

Для забезпечення принципів верховенства права, пропорційності та поваги до людської гідності необхідне системне вдосконалення адміністративно-правового механізму утримання іноземців із чітким визначенням підстав, строків і процедур та ефективним судовим контролем.

Вбачається доцільність викласти п. 18 ст. 289 КАСУ в такій редакції: *«з моменту отримання судом позовної заяви, в порядку, передбаченому вимогами цієї статті, а також на час розгляду судом першої та апеляційної інстанцій справи по суті позовних вимог і до набрання рішенням суду законної сили іноземець або особа без громадянства утримується у спеціально обладнаному*

для таких цілей приміщенні органу (підрозділу) охорони державного кордону, органу Служби безпеки України, який її затримав, або у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні».

Перспективи подальших досліджень. Розробка комплексної адміністративно-правової моделі регулювання утримання іноземців із чітким визначенням компетенції органів, процедур фіксації затримання, строків утримання та заходів судового контролю.

Вивчення правових механізмів забезпечення судового контролю у вихідні та святкові дні для гарантування безперервного захисту прав іноземців у випадках термінових адміністративних процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демчик Н. Правове регулювання застосування примусового повернення і примусового видворення іноземців та осіб без громадянства. URL https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/may/12809/252-256.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
2. Карнаушенко С. Адміністративне судочинство щодо примусового видворення іноземців URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-65-71> https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/54.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
3. Сірант М. Особливості провадження по адміністративним справам щодо поміщення іноземця, який підлягає видворення або реадмісії, до пункту тимчасового перебування. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-65-71> https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/83.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
4. Кузь Ю., Сойко О., Белай С. Моделювання діяльності органів охорони державного кордону щодо забезпечення процедур з реадмісії, примусового повернення та видворення іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/83.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
5. Гаврік Р., Сівер А. Особливості вирішення справ щодо затримання і примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за участю службових осіб Державної прикордонної служби України. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-65-71> <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/306/307> (дата звернення: 15.10.2025).
6. Мартянова Р. Механізм притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства за порушення міграційного законодавства. URL: <https://surl.li/ylcddg> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
8. Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області. Справа № 495/8107/24 Номер провадження 2-а/495/64/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15-Text> <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121305360> (дата звернення: 07.11.2025).